

WALDEMAR KOZYRA
(UNIWERSYTET MARIII CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE)*

 <https://orcid.org/0000-0001-5069-5080>

General Władysław Sikorski – minister spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej (16 grudnia 1922 – 28 maja 1923)

Streszczenie. Władysław E. Sikorski urodził się 20 maja 1881 r. w Tuszowie Narodowym pod Mielcem. Ukończył Politechnikę Lwowską. Do 1918 r. działał w ruchu niepodległościowym, był współtwórcą Legionów Polskich i Naczelnego Komitetu Narodowego. W 1915 r. popadł w konflikt z Józefem Piłsudskim na tle sposobów odbudowy państwowości polskiej u boku Austro-Węgier i werbunku do Legionów Polskich. Od 12 października 1918 r. służył w Wojsku Polskim. W czasie wojny polsko-bolszewickiej (1919–1920) podczas bitwy warszawskiej w sierpniu 1920 r. dowodził z powodzeniem 5 Armią. Po zabójstwie prezydenta Gabriela Narutowicza 16 grudnia 1922 r. jeszcze tego samego dnia powołany został na stanowisko prezesa Rady Ministrów RP i ministra spraw wewnętrznych. W tym trudnym i niebezpiecznym dla Polski czasie, wbrew pozorom, to funkcja nie tyle premiera, co ministra spraw wewnętrznych dawała gen. Władysławowi Sikorskiemu realną władzę i możliwość bezpośredniego oddziaływania na sytuację wewnętrzną w kraju, zwłaszcza na stan jego bezpieczeństwa wewnętrznego. General Sikorski dokonał zmian personalnych w strukturze resortu, usuwając z niego osoby odpowiedzialne politycznie i służbowo za wypadki grudniowe 1922 r. Realizował politykę administracyjną resortu, której głównym celem było utrzymanie spokoju i bezpieczeństwa publicznego poprzez zwalczanie partii i ugrupowań politycznych, które wprost i jawnie zmierzały do obalenia dotychczasowego porządku polityczno-społecznego. Wiele uwagi minister spraw wewnętrznych poświęcał sprawom mniejszości narodowych, zwłaszcza ukraińskiej i białoruskiej, jak też sytuacji społeczno-politycznej na Kresach Wschodnich. Przygotował całościową politykę państwa wobec mniejszości narodowych, której podstawą była koncepcja asymilacji politycznej (państwowej). Gabinet gen. W. Sikorskiego upadł 26 maja 1923 r., a w stanie dymisji działał do 28 maja 1923 r. W latach 1923–1943 gen. W. Sikorski pełnił m.in. funkcję ministra spraw wojskowych (1924–1925), a po klęsce wrześniowej 1939 r. na obczyźnie (we Francji i Anglii) sprawował funkcję premiera Rządu Obrony Narodowej i Naczelnego Wodza. Zginął w katastrofie lotniczej w Gibraltarze 4 lipca 1943 r.

Słowa kluczowe: Rzeczpospolita Polska, gen. Władysław Sikorski, premier, minister spraw wewnętrznych, resort spraw wewnętrznych, polityka administracyjna, partie polityczne, mniejszości narodowe, Kresy Wschodnie, organizacje antypaństwowe.

* Wydział Humanistyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Społecznej i Edukacji, e-mail: waldemar.kozyra@poczta.umcs.lublin.pl

Władysław Eugeniusz Sikorski urodził się 20 maja 1881 r. w Tuszowie Narodowym pod Mielcem. Był synem Tomasza, organisty i nauczyciela szkoły ludowej, oraz Emilii z Hawrowskich. W 1902 r. ukończył gimnazjum we Lwowie, a sześć lat później uzyskał na Politechnice Lwowskiej dyplom inżyniera budownictwa wodnego. Działał w Związku Młodzieży Polskiej „Z”, a następnie w środowisku „postępowych niepodległościowców” związanych z pismem „Odrodzenie”. Był z Józefem Piłsudskim współtwórcą Związku Walki Czynnej i ruchu strzeleckiego w Galicji. Od 1910 r. pełnił funkcję sekretarza Stronnictwa Postępowo-Demokratycznego (Polskiego Stronnictwa Postępowego). W 1912 r. wszedł w skład Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych, zostając jej sekretarzem i komisarzem Wydziału Wojskowego. Przyczynił się do uratowania z konserwatystami krakowskimi akcji strzeleckiej Józefa Piłsudskiego w sierpniu 1914 r. dzięki przekonaniu władz austriackich do koncepcji Legionów Polskich i NKN¹. W sierpniu 1914 r. został szefem Departamentu Wojskowego NKN. W 1915 r. W. Sikorski wszedł w konflikt z J. Piłsudskim na tle sposobów odbudowy państwowości polskiej u boku Austro-Węgier i werbunku do Legionów Polskich. Dnia 9 września 1916 r. objął dowództwo 3 Pułku Piechoty Legionów, lecz już 6 października powrócił na poprzednie stanowisko. Po Akcie 5 listopada 1916 r. z całą energią przystąpił do pracy nad budową armii polskiej pod egidą Niemiec i Austro-Węgier. W marcu 1917 r. otrzymał funkcję szefa Krajowego Inspektoratu Zaciągu Polskiej Siły Zbrojnej (Polnische Wehrmacht). W tym czasie związał się politycznie z Ligą Państwowości Polskiej. Wbrew zaleceniom J. Piłsudskiego, w lipcu 1917 r. złożył przysięgę i z resztkami Legionów Polskich, przemianowanych na Polski Korpus Posiłkowy, skierowany został do zaboru austriackiego. Dnia 1 września 1917 r. objął dowództwo Ośrodka Uzupelnień Polskiego Korpusu Posiłkowego w Bolechowie. W lutym 1918 r. protestował przeciwko traktatowi brzeskiemu i w związku z tym został internowany i osadzony w obozie w Dulfalva na Węgrzech. Od 12 października 1918 r. służył w Wojsku Polskim, otrzymując od Rady Regencyjnej dowództwo wojsk polskich w Galicji Wschodniej. Dnia 27 października został szefem sztabu gen. Stanisława Puchalskiego, dowódcy wojsk podległych Radzie Regencyjnej na terenie b. zaboru austriackiego. Po wybuchu wojny polsko-ukraińskiej 1 listopada 1918 r. rozpoczął organizowanie pomocy dla walczącego Lwowa i Galicji Wschodniej. W dniu 21 listopada objął stanowisko głównego kwatermistrza w tworzonym przez gen. Tadeusza Rozwadowskiego Dowództwie Wschód, kierującego walką w Małopolsce Wschodniej. Dnia 6 stycznia 1919 r. został dowódcą Samodzielnej Grupy Operacyjnej bronią-

¹ W tekście użyto następujących skrótów: AAN – Archiwum Akt Nowych w Warszawie, CAW-WBH – Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne w Warszawie, KG PP – Komenda Główna Policji Państwowej, KPRP – Komunistyczna Partia Robotnicza Polski, MSW – Ministerstwo Spraw Wojskowych, NKN – Naczelny Komitet Narodowy, PP – Policja Państwowa, PPS – Polska Partia Socjalistyczna, PSL – Polskie Stronnictwo Ludowe.

cej obszaru łączącego Lwów z resztą kraju. W czasie ofensywy antyukraińskiej w czerwcu 1919 r., dowodząc dywizją, odniósł szereg zwycięstw i dotarł ostatecznie do Zbrucza. W czasie wojny polsko-bolszewickiej w latach 1919–1920 był dowódcą Grupy Poleskiej i 9 Dywizji Piechoty. Następnie zaś był dowódcą 5 Armii, która walcząc nad Wisłą i Wkrą, miała walny udział w powstrzymaniu, a następnie odrzuceniu wojsk bolszewickich spod stolicy Polski w sierpniu 1920 r. Dowodził też 3 Armią w czasie operacji nadniemeńskiej, która biła się na Wileńszczyźnie. Dnia 28 lutego 1921 r. został awansowany do stopnia generała porucznika (odpowiednik późniejszego stopnia generała dywizji). Od 1 kwietnia 1921 r. do 16 grudnia 1922 r. pełnił funkcję szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego².

W dniu 16 grudnia 1922 r. w gmachu „Zachęty” zabity został pierwszy prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Gabriel Narutowicz³. Młode państwo polskie stanęło w obliczu nowego wielkiego kryzysu politycznego. Jednakże jego kierownictwo zaczęło działać bardzo szybko. Już po południu feralnego 16 grudnia na stanowisko premiera rządu RP powołany został dotychczasowy szef Sztabu Generalnego, gen. dyw. Władysław Eugeniusz Sikorski. Oprócz fotela premiera objął również tekę ministra spraw wewnętrznych. Większość ministrów jego rządu pełniła już swoje funkcje w poprzednim gabinecie. Nowymi ministrami byli: Aleksander Skrzyński, minister spraw zagranicznych, i Józef Mikułowski, minister oświaty. Wkrótce, bo już 13 stycznia 1923 r. Władysław Grabski objął po Zygmuncie Jastrzębskim Ministerstwo Skarbu, a Stefan Ossowski po Henryku Strasburgerze Ministerstwo Przemysłu i Handlu. W dniu 16 grudnia 1922 r. gen. W. Sikorski w Sejmie, w Konwencji Seniorów zapowiedział, że pośredni sprawcy zabójstwa G. Narutowicza zostaną ukarani i natychmiast wprowadził w Warszawie stan wyjątkowy⁴.

W tym trudnym i niebezpiecznym dla Polski czasie, wbrew pozorom, to funkcja nie tyle premiera, co ministra spraw wewnętrznych dawała gen. Władysławowi Sikorskiemu realną władzę i możliwość bezpośredniego oddziaływania

² W polskiej historiografii życie i działalność Władysława Sikorskiego są już dobrze znane i opracowane. Wystarczy przywołać tu takie prace, jak: M. Kukiel, *General Sikorski. Żołnierz i mąż stanu Polski Walczącej*, Londyn 1970; K. Popiel, *General Sikorski w mojej pamięci*, Warszawa 1985; W. Korpalska, *Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna*, Wrocław 1988; R. Wapiński, *Władysław Sikorski*, Warszawa 1978; idem, *Sikorski Władysław Eugeniusz*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. XXXVII, Warszawa 1997, s. 468–478; O. Terlecki, *General Sikorski*, t. I–II, Kraków 1981; *General Władysław Sikorski. Publicystyka gen. W. Sikorskiego na łamach „Kuriera Warszawskiego” w latach 1928–1939*, oprac. M. Jabłonowski, Z. Anculewicz, Warszawa 1999; Z. Zaporowski, *Władysław Sikorski w zaraniu niepodległości XI–XII 1918*, „*Studia Historyczne*” 2001, R. XLIV, z. 1, s. 679–688.

³ Szerzej: M. Białokur, *Gabriel Narutowicz. Biografia*, Opole 2016, s. 337 i n.

⁴ Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski, Kolekcja 31 (31/6/2e), gen. Władysław Sikorski, teczk. 1, dok. 1; *Gabinety Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Faryś, J. Pajewski, Szczecin–Poznań 1997, s. 107.

na sytuację wewnętrzną w kraju, zwłaszcza na stan jego bezpieczeństwa wewnętrznego, gdyż szef resortu spraw wewnętrznych reprezentował szczególnie duży zasięg interesów o wielkim ciężarze gatunkowym. Prawidłowe funkcjonowanie podległego mu resortu zabezpieczało podstawowe warunki egzystencji społeczeństwa oraz wykonywanie zadań przez pozostałe struktury aparatu państwowego. Przede wszystkim więc minister spraw wewnętrznych odpowiadał bezpośrednio za politykę wewnętrzną w państwie, za harmonijne układanie się stosunków gospodarczo-społecznych i stabilność życia politycznego kraju, za właściwe relacje między mniejszościami narodowymi a państwem i społeczeństwem polskim. Kręgiem jego zainteresowań objęci byli wszyscy mieszkańcy kraju, zarówno obywatele, jak i cudzoziemcy, bez względu na zawód, wykształcenie, wiek itp. W szczególności minister ten odpowiadał za utrzymanie ładu, bezpieczeństwa i spokoju publicznego. Było to zagadnienie o podstawowym znaczeniu dla najszerszych kół obywateli i dla prawidłowego funkcjonowania maszyny państwowej. Ministrowie spraw wewnętrznych mieli duży udział w przygotowaniach państwa do obrony, w szczególności w uzupełnieniu i zaopatrzeniu armii. Poprzez nadzór nad samorządem terytorialnym i wpływ na finanse komunalne w znacznym stopniu oddziaływali na sytuację gospodarczą kraju. Czuwali nad organizacją i sprawnością urzędowania władz administracji ogólnej, która obsługiwała bezpośrednio np. w 1939 r. sześć resortów tzw. zespolonych, a z resortami niezespolonymi ściśle współpracowała. Byli inicjatorami powszechnie obowiązujących rozporządzeń np. o postępowaniu administracyjnym, przymusowym i karno-administracyjnym, służących całej administracji publicznej. Mając rozległy kontakt z terenem przez ogromną liczbę podległych im urzędów (np. w 1938 r. było ich około 7,5 tys.), mieli szczególnie wszechstronny zasięg informacji o życiu wewnętrznym kraju. Ich resort miał jeden z większych budżetów w Rzeczypospolitej Polskiej. W pierwszym ogólnopaństwowym budżecie z 1923 r. MSW otrzymało do swojej dyspozycji około 6% wszystkich środków finansowych państwa. Natomiast w roku 1938/1939 wynosił on 210 800 000 zł, co stanowiło 8,4% całego budżetu państwa. W konsekwencji budżet resortu spraw wewnętrznych przez większość okresu międzywojennego stanowił około 8% całości budżetu Rzeczypospolitej. Był trzecim budżetem w państwie, po resorcie spraw wojskowych i oświecenia publicznego⁵.

Głównym celem gen. W. Sikorskiego zaraz po objęciu władzy było przywrócenie spokoju i bezpieczeństwa publicznego w kraju, zwłaszcza w stolicy. Starał się opanować rozchwiany wydarzeniami grudniowymi aparat państwowy, w szczególności podległą mu administrację ogólną. Od wojewodów wymagał „dyscypliny służbowej” w podległych im strukturach i zabezpieczenia ich od niepożądanych wpływów politycznych. Wyciągnął natychmiastowe konsekwencje

⁵ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2009, s. 127, 135, 616–617.

wobec kilku urzędników, najbardziej według niego odpowiedzialnych za wypadki grudniowe. Już 17 grudnia 1922 r. odwołany (urlopowany) został komisarz rządu m. st. Warszawy Marian Borzęcki, na miejsce którego powołano Franciszka Anusza. Marian Borzęcki został oczyszczony z zarzutów i powołany jeszcze przez gen. W. Sikorskiego na stanowisko dyrektora Departamentu Bezpieczeństwa w MSW, zastępując na tym stanowisku Stefana Urbanowicza. Odeszli także naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa Kliński i naczelnik Wydziału Prasowego Mańkowski. Marian Swolkień, szef Wydziału IV D KG PP (policja polityczna), został urlopowany, ale po pewnym czasie powrócił do służby. Postępowanie dyscyplinarne wdrożono przeciwko Sikorskiemu (komendantowi policji m. st. Warszawy) i Gostyńskiemu (nadkomisarzowi PP), którym następnie wytoczono procesy sądowe i wydalono ze służby⁶.

Rząd gen. W. Sikorskiego przywracał spokój i porządek w kraju, choć sytuacja polityczna nadal była napięta i skomplikowana. Dowodem na to były skryte przygotowania socjalistów i piłsudczyków do masowych wystąpień robotniczych i dokonania krwawego odwetu na prawicy. Według tych planów po kilku dniach zamieszek władzę w kraju miał przejąć marszałek Józef Piłsudski. Działania te, w wyniku sprzeciwu Ignacego Daszyńskiego, spaliły na panewce. W konsekwencji 20 grudnia 1922 r. Zgromadzenie Narodowe w zupełnym spokoju wybrało na urząd Prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego⁷.

W kilka tygodni po zabójstwie prezydenta G. Narutowicza nowy premier i minister spraw wewnętrznych gen. W. Sikorski w swoim *exposé* z 19 stycznia 1923 r. stwierdził w sejmie, że Polskę rozdzierają „waśnie partyjne, które to w głównej mierze nie dopuściły dotychczas do harmonijnego wzniesienia i umacniania gmachu państwowego. W chaosie walk partyjnych i rywalizacji poszczególnych egoizmów, nie umiano zdobyć się na podporządkowanie interesów własnych ogólnej idei państwowej, nie starano się wytworzyć tej »rozumnej przeciętnej«, bez której żaden program państwowy ostać się nie może”⁸. Ostatecznie gabinet gen. Władysława Sikorskiego otrzymał *votum* zaufania głosami lewicy i centrum sejmowego.

Należy przypomnieć, że w pierwszych latach Polski Odrodzonej (1918–1926) w ramach modelu państwa liberalnego funkcjonował system polityczny określany mianem demokracji parlamentarnej. W tym okresie administracja publiczna określana była również jako administracja państwa demokratycznego. Jej

⁶ Przemówienie W. Kiernika w dyskusji nad sprawozdaniem o wnioskach dotyczących zaburzeń z 11 XII 1922 r., Biblioteka Sejmowa w Warszawie, Sejm Pierwszej Kadencji [dalej: BS, SPK], sprawozdanie stenograficzne z 48 posiedzenia z dnia 19 VI 1923 r., p. 1 i n.; A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 260; *Komendanci główni Policji Państwowej 1919–1939, kierunki działania*, red. K. Filipow, Białystok 1997, s. 36.

⁷ *Wielka historia Polski*, t. V, cz. 1, red. C. Brzoza, Kraków 2003, s. 113–114.

⁸ *Expose* premiera W. Sikorskiego, BS, SPK, sprawozdanie stenograficzne z 7 posiedzenia z dnia 19 I 1923 r., p. 5 i n.

podstawy ustrojowoprawne ustalała konstytucja marcowa z 1921 r. Stanowiła, że administracja ta powinna być oparta na „zasadach szerokiego samorządu terytorialnego”, któremu w drodze ustawodawstwa zwykłego przekazane miały być zagadnienia „z dziedziny administracji, kultury i gospodarstwa”. W rezultacie zadania samorządu miały uzyskać wymiar szerszy, obejmujący również delegowaną sferę ustawodawstwa, tj. uprawnienia autonomiczne (art. 3). Dalsze zasady konstytucji dotyczące administracji to: zasada dekoncentracji, na podstawie której terenowe organy administracji państwowej mogły mieć określony zakres własnych kompetencji; zasada zespolenia, mówiąca o tym, że w miarę możliwości organy administracji publicznej winny być grupowane w organach administracji ogólnej (w starostwach i urzędach wojewódzkich); zasada udziału obywateli powoływanych w drodze wyborów do wykonywania zadań administracji państwowej, tzw. urzędnicy honorowi (art. 66); zasada dwuinstancyjności, obowiązująca w postępowaniu administracyjnym (art. 71)⁹.

Generał W. Sikorski, charakteryzując w styczniu 1923 r. zadania stojące przed administracją publiczną, podkreślał, że przez ich realizację będzie można usunąć również jej najbardziej jaskrawe niedomagania¹⁰. Pierwszym jego postulatem była propozycja zmniejszenia jej stanu liczebnego, a zarazem podniesienia kwalifikacji pracujących urzędników. „Armia urzędnicza – mówił – jest zbyt liczna i często nie stoi na wysokości zadania. Bezduszny często biurokratyzm i formalizm, jałowe spory o kompetencję, w niektórych wypadkach nawet brak poczucia obowiązkowości – paraliżują niejedną zdrową inicjatywę społeczną, zamiast ją chronić i rozwijać. Bez wątpienia wady te wytłumaczyć się dadzą w dużej części tym, że przed młodą naszą administracją stanęły zbyt szybko zadania, przewyższające jej siły i oddziaływały tu silnie złe wzory, czerpane z państw zaborczych. Niewątpliwie administracja nasza wykazała w niejednym wypadku dowód sprawności. Tym bardziej jednak należy sobie jasno zdać sprawę z błędów i niedomagań, by je tym łatwiej usunąć”. Mówił, że administracji publicznej brakowało niekiedy „ściśłego zrozumienia całokształtu zadań państwowych przy równoczesnym niewyzyskaniu odrębnego charakteru poszczególnych dzielnic”. Niedostateczne poczucie praworządności i odpowiedzialności od najwyższego do najniższego nieraz urzędnika prowadziło niejednokrotnie do bardzo „ciężkich skutków”. Stwierdzał, że „Decyzja osobista, stanowcza, szybka, zgodna z prawem – oto zwięzłe wytyczne pracy urzędnika. Jasność dyrektyw, prostota organizacji, wola w przeprowadzaniu zamierzeń – oto wytyczne władz naczelných administracji”¹¹.

Na przełomie lat 1922 i 1923 sytuacja polityczna w kraju była napięta, ale w wyniku zdecydowanych działań premiera i ministra spraw wewnętrznych, gen. W. Sikorskiego, zwłaszcza „wzięcia w karby” administracji terenowej,

⁹ W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937, s. 54–56.

¹⁰ BS, SPK, sprawozdanie stenograficzne z 7 posiedzenia z dnia 19 I 1923 r., p. 8.

¹¹ *Ibidem*, p. 8–10.

nastroje społeczne poczęły się uspokajać. Pozwoliło to ministrowi spraw wewnętrznych na zniesienie wprowadzonego w grudniu 1922 r. stanu wyjątkowego w Warszawie¹². Nadal jednak w wyniku złej sytuacji gospodarczej w poszczególnych częściach kraju wybuchały strajki i niepokoje społeczne. W piśmie z 9 marca 1923 r. minister spraw wewnętrznych W. Sikorski pisał do wojewodów: „Katastrofalny wzrost drożyzny wywołał w niektórych miejscowościach Państwa tłumne i publiczne demonstracje bezrobotnych”. Rząd podjął energiczne działania w celu złagodzenia doli bezrobotnych oraz opanowania drożyzny¹³. W konsekwencji szef MSW coraz bardziej angażował wojsko do wspierania policji przy zwalczaniu strajków i zaburzeń społecznych. W lutym 1923 r. w Ministerstwie Spraw Wojskowych w porozumieniu z MSW opracowano następujące instrukcje przeciwstrajkowe: *Instrukcja ogólna na wypadek strajku w państwowych sieciach komunikacyjnych*, *Wytyczne dla akcji przeciwstrajkowej na wypadek strajku pracowników państwowych telegrafów*, *Zarządzenie na wypadek strajku pocztowego*, *Szczegółowa instrukcja na wypadek strajku kolejowego*¹⁴.

W tym czasie szef resortu spraw wewnętrznych podejmował wiele prób, a nawet eksperymentów organizacyjnych, zmierzających do ulepszenia form i metod wykonywania polityki administracyjnej resortu w dziedzinie społeczno-politycznej. Od przełomu 1922 i 1923 r. funkcjonowanie podległych ministrowi spraw wewnętrznych struktur organizacyjnych pozostawiało coraz więcej do życzenia. Wojewodowie i starostowie odpowiedzialni za całokształt bezpieczeństwa i porządku publicznego na podległym im terenie nie byli w stanie wykonywać przynależnych im uprawnień z powodu faktycznej emancypacji spod ich władzy struktur policyjnych, w szczególności pionu policji politycznej. Pod wpływem żądań zmiany tego stanu rzeczy przez kierowników administracji ogólnej minister spraw wewnętrznych, gen. W. Sikorski przeprowadził zasadniczą reorganizację pionu policji politycznej. W dniu 26 kwietnia 1923 r. wyłączono ze struktury PP pion policji politycznej, rozwiązując w KG PP Wydział IV D i przenosząc jego pracowników do MSW. Natomiast struktury terenowe policji politycznej włączono do organów administracji ogólnej (urzędów wojewódzkich i starościńskich). Odtąd policja ta stała się odrębnym pionem organizacyjnym w ramach administracji ogólnej pod nazwą „służba informacyjna”¹⁵. Do jej zadań należało: śledzenie wszelkich przejawów życia politycznego, społecznego, narodowościowego

¹² BS, SPK, sprawozdanie stenograficzne z 7 posiedzenia z dnia 19 I 1923 r., p. 7 i sprawozdanie stenograficzne z 8 posiedzenia z dnia 20 I 1923, p. 28–31; AAN, MSW, Dopyływy z byłego Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i byłego Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [dalej: Dop.], sygn. 979, k. 141.

¹³ Okólnik MSW nr 6 z 9 III 1923, AAN, MSW, Dop., sygn. 977, k. 10; KG PP, Dop., sygn. 443/2, k. 199.

¹⁴ Pismo Oddziału IV Sztabu Generalnego z 7 III 1923, Instrukcje przeciwstrajkowe, AAN, KG PP, Dop., sygn. 1291, katy bez paginacji.

¹⁵ Okólnik MSW nr 10 z 26 IV 1923, AAN, MSW, Dop., sygn. 977, k. 33–37; A. Peplowski, *op. cit.*, Warszawa 2002, s. 68.

i zawodowego, „o ile one ze względu na swój charakter, tendencje lub taktykę zagrażają całości [państwa – W.K.], ustrojowi lub bezpieczeństwu Rzeczypospolitej i informowanie o tym władz”. Dalej: „tropienie szpiegostwa politycznego i wojskowego, tego ostatniego w ścisłym kontakcie z powołanymi organami wojskowymi”¹⁶.

W Departamencie Bezpieczeństwa MSW, w ramach Wydziału Bezpieczeństwa powołano Oddział Informacyjny. Na jego czele stanął kierownik noszący tytuł „szef służby informacyjnej”, którym został Marian Swolkień, dotychczasowy szef Wydziału IV D KG PP. Do kompetencji tej komórki należało: a) zbieranie wszelkich materiałów informacyjnych i inwigilacyjnych od wszystkich podległych MSW urzędów administracji ogólnej, b) informowanie ministra spraw wewnętrznych „w drodze służbowej o wszystkich sprawach wchodzących w zakres służby informacyjnej”. W szczególności oddział informacyjny miał prowadzić sprawy ściśle informacyjne (zbieranie materiału informacyjnego dotyczącego ruchów politycznych, narodowościowych i zawodowych) oraz rejestracyjno-inwigilacyjne (zbieranie materiałów osobowych i rzeczowych, ewidencja i statystyka, przegląd inwigilacyjny, kartoteki, albumy fotograficzne). W urzędach wojewódzkich w ramach wydziałów bezpieczeństwa publicznego powołano oddziały informacyjne. Komórki te przygotowywały sprawozdania sytuacyjne, które wojewoda uzupełniał własną oceną sytuacji, a następnie przysyłał ministrowi spraw wewnętrznych. Na szczeblu powiatu w większości urzędów starościńskich utworzono podległe oddziałowi informacyjnemu komórki organizacyjne zwane agenturami informacyjnymi. Ich zadaniem było uzyskiwanie informacji o życiu społeczno-politycznym powiatu, prowadzenie spraw inwigilacyjno-pościgowych oraz wykonywanie wszelkich czynności dotyczących likwidacji bezpośrednich zagrożeń dla bezpieczeństwa publicznego. Agentury przygotowywały meldunki codzienne i sprawozdania miesięczne, które zatwierdzał starosta, uzupełniwszy je własną oceną sytuacji. Następnie przysyłał je do urzędu wojewódzkiego (oddziału informacyjnego). Oddział Informacyjny w MSW zestawiał wszystkie przesłane mu meldunki codzienne, raporty sytuacyjne, sprawozdania miesięczne. Na ich podstawie przygotowywał miesięczny Komunikat Informacyjny MSW, który następnie, według odpowiedniego rozdzielnika, rozsyłany był do odpowiednich organów państwa. Wszyscy pracownicy służby informacyjnej byli zatrudnieni na etatach PP i oddelegowani do MSW, urzędów wojewódzkich i starościńskich¹⁷.

¹⁶ Okólnik MSW nr 10 z 26 IV 1923, AAN, MSW, Dop., sygn. 977, k. 34; A. Misiuk, *op. cit.*, s. 265–266.

¹⁷ Przepisy wykonawcze do okólnika MSW nr 10 z 26 IV 1923, AAN, MSW, Dop., sygn. 977, k. 33–37; W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec życia społeczno-politycznego w Polsce w latach 1922–1926*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, t. XII, [Kraków–Lublin–Łódź 2009], s. 239–240.

Mimo problemów organizacyjno-strukturalnych związanych z miejscem policji politycznej w resorcie minister spraw wewnętrznych, gen. W. Sikorski w sferze społeczno-politycznej sukcesywnie realizował założenia swojej polityki administracyjnej, tj. koncentrował się na tych przejawach życia społecznego, które bezpośrednio i wprost zagrażały bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu¹⁸.

Wobec legalnych partii politycznych, organizacji i stowarzyszeń społecznych służby bezpieczeństwa mogły stosować tylko ogólną obserwację, a inwigilację jedynie za wyraźną zgodą odpowiednich władz zwierzchnich. Charakterystyczne było tu zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 20 grudnia 1922 r. (w kilka dni po zabójstwie prezydenta G. Narutowicza), w którym zakazywał on służbom bezpieczeństwa dokonywania rewizji w lokalach partii politycznych „i w ogóle w lokalach o charakterze politycznym” bez każdorazowej zgody ministra spraw wewnętrznych. Wyjątkiem były rewizje, które dokonywano z nakazu władzy sądowej. Zarządzenie to miało na celu „w czasie ogólnego podniecenia umysłów i rozbujanych antagonizmów partyjnych”, łagodzenie nastrojów politycznych. Zostało odwołane już 20 kwietnia 1923 r., ale minister w dalszym ciągu zalecał przy rewizjach politycznych „jak największy takt i oględność”¹⁹. W stosunku do legalnych organizacji politycznych i społecznych prowadzono przede wszystkim dyskretną obserwację, która zapewniała władzom administracyjnym podstawową informację na temat stosunków politycznych w kraju. Pozwalała również na szybkie określenie ewolucji poszczególnych partii legalnych w kierunku antypaństwowym.

Z partii legalnych władze administracyjno-policyjne relatywnie dużo uwagi poświęcały PPS, partiom ludowym czy też środowiskom radykałów społecznych (postępowa inteligencja, piłsudczycy itp.). Spowodowane to było tym, że według nich ugrupowania te były podatne na różnego rodzaju ideologie radykalne, w szczególności na ideologię komunistyczną. Natomiast prawie zupełnie nie interesowały się partiami centroprawicowymi (konserwatyści, Narodowa Demokracja, chadecja, PSL „Piast”), gdyż uważały je za siły polityczne, które były filarami istniejącego porządku prawnopolitycznego. W raportach wywiadu politycznego opisywano jawne wystąpienia działaczy komunistycznych na wiecach i zebraniach organizowanych przez PPS i PSL „Wyzwolenie”²⁰. Wobec innej

¹⁸ Pismo MSW z 4 II 1924 r. do wojewody pomorskiego – sprawa naboru konfidentów, AAN, MSW, Dop., sygn. 978, k. 147; Pismo MSW z 13 III 1926 r. do wojewodów: działalność partii politycznych – utrudnienia, *ibidem*, k. 21; A. Misiuk, *op. cit.*, s. 281–284.

¹⁹ Pismo MSW z 20 XII 1922 r., AAN, MSW, Dop., sygn. 979, karty bez paginacji; Pismo MSW z 20 IV 1923 r., *ibidem*, sygn. 977, karty bez paginacji.

²⁰ W dniu 13 V 1923 r. starosta dzisieński donosił delegatowi rządu RP w Wilnie, że na zorganizowanym w Dzisie przez PSL „Wyzwolenie” wiecu mówcy prezentowali antypaństwowe i prokomunistyczne treści – Liteuvos Centrinis Valstyges Archyvas (Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie), Urząd Wojewódzki Wileński, Wydział Bezpieczeństwa, fondo (f) 51, aprasas (ap) 15, sprawa (sp) 94, k. 149.

legalnej organizacji ludowej, tj. Niezależnej Partii Chłopskiej, minister spraw wewnętrznych zarządził pełne działania operacyjno-inwigilacyjne, gdyż niemal w sposób oficjalny współpracowała ona z KPRP oraz komunizującą białoruską „Hromadą”²¹.

Główną siłą polityczną, realizującą program obalenia przemocą ustroju społeczno-politycznego w Polsce, była KPRP. Stąd też podstawowym celem i zadaniem kierowanego przez gen. W. Sikorskiego resortu spraw wewnętrznych było jej bezwzględne i zdecydowane zwalczanie. W tym czasie polski ruch komunistyczny postrzegany był nie tylko jako rodzimy nurt polityczny, wyrosły z wnętrza polskiego społeczeństwa, lecz przede wszystkim jako ruch międzynarodowy, kierowany z centrum dyspozycji politycznej, znajdującym się poza granicami kraju. Ruch realizujący interesy państw i sił międzynarodowych skrajnie wrogich Polsce, w szczególności Związku Sowieckiego. Wiosną 1923 r. MSW zwracało uwagę podległych sobie władz administracyjno-policyjnych na zmianę dotychczasowej taktyki KPRP. Pisano, że komuniści zorientowali się, iż stosunek opinii polskiej do nich jest wrogi, a ich program skompromitowany. Dlatego też ich nowa taktyka polegała na pozornym odrzuceniu przez nich ideałów szczerze komunistycznych. „Przywdziewali oni wszelkiego rodzaju maski”, które powinny umożliwić im tzw. pracę legalną. Komunistyczni „pseudo-legaliści” mieli przenikać do różnego rodzaju organizacji społecznych i politycznych, zwłaszcza robotniczych, i prowadzić tam destrukcyjną pracę. Głównym terenem ich pracy były związki zawodowe, organizacje gospodarcze, partie polityczne itp., a podstawowym tematem agitacji – drożyzna. Generał W. Sikorski pisał do wojewodów: „Cała administracja Panu podwładna powinna zwrócić swą najbaczniejszą uwagę na organizacje i związki, które są terenem akcji komunistycznej, aby natychmiast w drodze poufnej wyjaśnić i ustalić kto z danych działaczy personalnie jest ukrytym komunistą. Na tym polega moment najtrudniejszy i najodpowiedzialniejszy całej akcji”. W jej realizacji niedopuszczalne były błędy i pomyłki. Podkreślał, że nie chodzi o inwigilację legalnych organizacji jako takich, a jedynie o wykrycie i oddzielenie komunistów od pozostałych, niemających nic wspólnego z komunizmem członków organizacji²².

W okresie urzędowania gen. W. Sikorskiego jako premiera i ministra spraw wewnętrznych na czoło zagadnień polityki państwowej wybiła się kwestia mniejszości słowiańskich, czyli Ukraińców i Białorusinów. Generał chcąc ją rozwiązać, w pierwszej kolejności rozpoczął prace nad ustaleniem zrębów całościowej polityki państwa wobec tych mniejszości. Jego działania w tym zakresie spotęgowała decyzja Rady Ambasadorów mocarstw zwycięskich (Ententy) z 15 marca 1923 r., w której oficjalnie uznała ona polską granicę wschodnią (tzw. granicę ryską), a w konsekwencji akceptowała polskie panowanie na Kresach Wschodnich.

²¹ Sprawa działalności Niezależnej Partii Chłopskiej, AAN, MSW, Dop., sygn. 979, k. 180.

²² Pismo wojewody pomorskiego do starostów z 8 VIII 1923 r., karalność przynależności do KPRP – Górną Śląsk, AAN, Urząd Wojewódzki Pomorski, sygn. 273/I – 2.

W dniach 7 i 14 kwietnia 1923 r. W. Sikorski zatwierdził „Ogólne wytyczne dla polityki Rządu na Kresach Wschodnich”, w których pisano: „Polityka nasza zmierzać winna do dania możliwości zainteresowanym korzystania z uprawnień konstytucyjnych w ramach polskiej racji stanu, której treścią jest: wzmocnienie żywiołu rdzennie polskiego a wytworzenie z ludności obcej obywateli przywiązanych do Polski”²³. Należy podkreślić, że gen. W. Sikorski po raz pierwszy w Polsce Odrodzonej stworzył całościowy program polityki państwowej wobec mniejszości słowiańskich, a faktycznie wobec wszystkich mniejszości narodowych, którego podstawą była koncepcja asymilacji państwowej; jej przeciwieństwem była koncepcja asymilacji narodowej²⁴.

Jednocześnie W. Sikorski i podległy mu aparat administracyjno-policyjny wiele uwagi poświęcali sprawom bezpieczeństwa i porządku publicznego na Kresach Wschodnich, gdyż były one poważnie naruszane przez różnego rodzaju wystąpienia antypaństwowe. Organizowały je trzy ośrodki ideowo-polityczne, skądinąd wzajemnie się zwalczające, ale w akcji antypolskiej zgodnie ze sobą współpracujące. Pierwszy z nich to ośrodek sowiecko-komunistyczny. Jego wystąpieniami kierował z terenów Rosji Sowieckiej „Zakordot” (Wydział Zagraniczny – Specjalny Centralnego Komitetu Komunistycznej Partii bolszewików Ukrainy – Zakordonnyj Widdi). Drugi to ośrodek zorganizowany przez niepodległościowców ukraińskich, skupiony wokół Ukraińskiej Organizacji Wojskowej. Trzeci tworzył niepodległościowy ruch białoruski, skoncentrowany wokół emigracyjnego rządu Wacława Łastowskiego z siedzibą w Kownie. Oprócz tych oddziałów dywersyjno-zbrojnych po Kresach Wschodnich grasowały bandy pospolitych przestępców i przemytników, grabiących miejscową ludność bez względu na narodowość²⁵. Oddziały partyzantki komunistycznej operowały wzdłuż całej granicy polsko-sowieckiej. Na przełomie lat 1922 i 1923 do najbardziej znanych działań „Zakordotu” było organizowanie „rajdów zbrojnych” przez Galicję Wschodnią. Wspierano też działalność „Białoruskiej Organizacji Powstańczej” i „Ukraińskiej Organizacji Powstańczej”²⁶. Bardzo aktywny był

²³ Okólnik MSW z 1 V 1923 r., AAN, MSW, Dop., sygn. 977, k. 107; Zarys programu zadań i prac państwowych na Polesiu (Stanisław Downarowicz), AAN, Wydział Narodowościowy, sygn. 938, karty bez paginacji.

²⁴ Okólnik MSW z 28 XII 1922 r., AAN, KG PP, Dop., sygn. 443/2, karty bez paginacji; W. Korpalska, *op. cit.*, s. 126–127; R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989, s. 23.

²⁵ Pismo starosty krzemienieckiego z 23 IV 1923 r., Derżawnyj Archiw Wołyńskiej Oblasti (Państwowe Archiwum Wołyńskiego Obwodu w Łucku) [dalej: DAWO], Zespół Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego [dalej: UWWoł], Wydział Społeczno-Polityczny [dalej: WSP], fond (f.) 46, opis (op.) 9, sprawa (sp.) 5, arkusz (ark.) 24; Pismo MSW z 24 I 1924 r. w sprawie porozumienie Eugeniusza Petruszewicza z Rosją Sowiecką, AAN, MSW, Dop., sygn. 1062, k. 38; Pismo MSW do Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego z 18 III 1924 r., *ibidem*, k. 32.

²⁶ Dywersja nieprzyjacielska na południowo-wschodniej części Rzeczypospolitej, 15 V 1923, CAW-WBH, Oddział II Sztabu Głównego, sygn. I.300.4.2417, karty bez paginacji; W. Kozyna,

ośrodek zbrojnej dywersji związany z Ukraińską Organizacją Wojskową. Oprócz prowadzenia w dalszym ciągu akcji sabotażowej rozpoczęła ona na większą skalę działalność ekspropriacyjną i terror indywidualny, dokonując serii napałów m.in. na placówki pocztowe, rabując znaczne kwoty pieniężne. Poza tym stałym ośrodkiem zagrożenia dla spokoju i bezpieczeństwa w Galicji Wschodniej były oddziały byłej Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej internowane w Czechosłowacji. Na Wołyniu i Polesiu aktywny był ruch ukraiński związany z atamanami kozackimi, na czele których stał Jurij Tiutiunyk, współpracujący z „czerwonym kozactwem” w Związku Sowieckim²⁷.

Według kierownictwa administracji spraw wewnętrznych mniejszość żydowska, podobnie jak mniejszości słowiańskie, w dalszym ciągu stanowiła poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego i integralności terytorialnej Rzeczypospolitej Polskiej. Podległe gen. W. Sikorskiemu służby administracyjno-policyjne, analizując działalność Żydów polskich, zwracały uwagę na ich zróżnicowanie wewnętrzne, zwłaszcza zaś na rywalizację między ich głównymi kierunkami ideowo-politycznymi. Interesowały się przede wszystkim najsilniejszym wśród nich nurtem politycznym, czyli partią syjonistyczną. Minister spraw wewnętrznych, współpracując z Ministerstwem Spraw Zagranicznych, dokładnie śledził jej poczynania na arenie międzynarodowej, w szczególności jej antypolskie wystąpienia²⁸. Uważał, że syjonistyczny program „autonomii polityczno-kulturalnej dla Żydów w Polsce” był szkodliwy dla państwa polskiego, gdyż godził w jego spójność wewnętrzną i terytorialną²⁹. Szef resortu spraw

Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919–1939, Lublin 1999, s. 166–167; A. Krzak, *Kontrwywiad wojskowy II Rzeczypospolitej przeciwko radzieckim służbom specjalnym 1921–1939*, Toruń 2007, s. 173–178.

²⁷ CAW-WBH, Oddział II Sztabu Głównego, sygn. I.300.4.2417, k. 93–102; Niepodległościowy ruch ukraiński, 7 I 1924, AAN, Urząd Wojewódzki Poleski, sygn. 976/85, karty bez paginacji; Formacje ukraińskie w Czechosłowacji, MSW, Dop., sygn. 1074, karty bez paginacji; W. K o z y r a, *Urząd...*, s. 167.

²⁸ Raport posła polskiego w Londynie z 16 IV 1923 r. o wystąpieniach Nachuma Sokołowa, AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Departament Polityczno-Ekonomiczny, sygn. 5195 B, k. 12 i 14; W. K o z y r a, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec społeczności żydowskiej w Polsce w latach 1918–1926*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. V, red. K. Pilarczyk, suplement nr 4 do „Studia Judaica”, Kraków 2010, s. 258.

²⁹ W. K o z y r a, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec społeczności żydowskiej...*, s. 258–259. Należy przypomnieć, że dopiero wiosną 1926 r. syjoniści zaczęli od niego odstępować na rzecz „programu emigracji ludności żydowskiej z Polski do Palestyny”. Rząd polski począł więc zmieniać swoje nastawienie do ruchu syjonistycznego z negatywnego na pozytywne. W uchwale Rady Ministrów z 31 III 1926 r. czytamy: „Rząd nie czyni przeszkód syjonistycznej akcji organizacyjnej, a w szczególności akcji emigracyjnej, akcji zbiórek, przekształcenia zawodowego społeczeństwa żydowskiego itp.”. Odtąd partie syjonistyczne mogły działać legalnie bez rejestracji, a stowarzyszenia syjonistyczne winny rejestrować się zgodnie z przepisami prawa o stowarzyszeniach. AAN, Zespół Prezydium Rady Ministrów, Spis protokołów posiedzeń Rady Ministrów, t. XXXII, pos. z 31 III 1926, k. 631, k. 675; Pismo MSW z 2 XI 1925 w sprawie zwolnienia z wojska żydowskich emigrantów do Palestyny, Derżawnyj Archiw Ternopilskoj Oblasti

wewnętrznych jednoznacznie negatywnie oceniał działalność żydowskich partii lewicowych, zwłaszcza „Bundu”. Uważał, że są to ruchy wywrotowe (rewolucyjne), sprowadzające poważne niebezpieczeństwo dla spokoju i porządku wewnętrznego w państwie. W związku z tym były one poddawane ścisłej obserwacji i inwigilacji. O „Bundzie” pisano, że jego działalność „jest skierowana przeciw obecnemu ustrojowi społecznemu Państwa Polskiego”. Negował ideologię syjonistyczną, rozbijając przez to jedność działań społeczności żydowskiej w Polsce i wytwarzał „zawsze rozłam w jednolitym froncie żydowskim”. Po części za żydowską partię rewolucyjną uważał też KPRP (KPP)³⁰. Minister W. Sikorski zaabsorbowany był również sprawą napływu do Polski nielegalnych emigrantów żydowskich ze Związku Sowieckiego oraz zwalczaniem tzw. akcji antypodatkowej, prowadzonej przez żydowskie organizacje gospodarcze³¹.

General W. Sikorski jako szef MSW mniejszą uwagę przywiązywał do działań mniejszości niemieckiej, gdyż upłynęło zaledwie kilka miesięcy od przyłączenia części Górnego Śląska do Macierzy (czerwiec 1922), gdzie w sposób zwarty zamieszkiwała oraz była dobrze zorganizowana mniejszość niemiecka. Podobnie było z niewielką liczebnie mniejszością litewską na Wileńszczyźnie³².

Premier i minister spraw wewnętrznych gen. W. Sikorski, oprócz przeprowadzonych zmian kadrowych w resorcie spraw wewnętrznych w grudniu 1922 r., dokonał dalszych przetasowań personalnych wiosną 1923 r. Na wakujące stanowisko podsekretarza stanu 30 grudnia 1922 r. powołał dotychczasowego wojewodę tarnopolskiego Karola Mieczysława Olpińskiego, zlecając mu zadanie oczyszczenia aparatu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z osób skompromitowanych beczynnością w czasie wydarzeń grudniowych. W dniu 25 stycznia 1923 r. K.M. Olpiński otrzymał funkcję przewodniczącego Wyższej Komisji Dyscyplinarnej przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, a 5 marca przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej w MSW³³. Nastąpiły również istotne zmiany

(Państwowe Archiwum Tarnopolskiego Obwodu w Tarnopolu), Urząd Wojewódzki Tarnopolski, Wydział Administracyjny – Oddział Wojskowy, f. 231, op. 6, sp. 362, ark. 1.

³⁰ Pismo MSW z 5 I 1925 r., AAN, MSW, Dop., sygn. 980, karty bez paginacji; Sprawozdanie wojewody lwowskiego za kwiecień 1924 r., AAN, Urząd Wojewódzki Lwowski, sygn. 774/2, k. 80; Pismo wojewody lubelskiego z 19 V 1925 r., Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 155, karty bez paginacji.

³¹ Pismo MSW z 23 II 1925 r., AAN, MSW, Dop., sygn. 979, karty bez paginacji; Wystąpienie ministra A. Kamińskiego w sprawie wydalenia z Polski Żydów rosyjskich, BS, SPK, sprawozdanie stenograficzne z 33 posiedzenia z dnia 17 IV 1923 r., p. 20–22; W. Kozyna, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec społeczności żydowskiej...*, s. 260–261.

³² Dopiero w lipcu 1923 r. w zestawie spraw przeznaczonych do rozpatrzenia przez Komitet Polityczny RM znalazł się punkt: „Ustalenie wytycznych polityki rządu na Kresach Zachodnich”. Zwracano w nim uwagę na następujące zagadnienia: a) sprawa optantów niemieckich, b) Deutchumbundu (Związek Niemczyzny dla Ochrony Praw Mniejszości w Polsce), c) kolonistów niemieckich, d) ewangelickiego kościoła unijnego. W. Kozyna, *Polityka administracyjna...*, s. 281, 282.

³³ AAN, Kancelaria Cywilna Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej [dalej: KCNP], sygn. 77, k. 90; A. Piber, *Olpiński Karol Mieczysław*, [w:] *PSB*, t. XXII, Wrocław 1978, s. 827–829;

na stanowiskach wojewodów. Z województwa łódzkiego odszedł Paweł Grapich (14 lutego 1923), a na jego miejsce mianowany został Marian Rembowski (9 marca 1923). W województwie poznańskim hr. Adolf Bniński 10 stycznia 1923 r. zastąpił pierwszego wojewodę poznańskiego, dr. Witolda Celichowskiego. Na Śląsku, po śmierci wojewody J. Rymara (5 grudnia 1922), jego miejsce zajął 1 lutego 1923 r. Antoni Szultis. W województwie tarnopolskim K.M. Olpińskiego zastąpił Lucjan Zawistowski (24 lutego 1923). Odwołanego wojewodę wołyńskiego Mieczysława Mickiewicza zastąpił 1 lutego 1923 r. Stanisław Srokowski. Odwołany został również komendant główny PP Wiktor Hoszowski, na którego miejsce powołano p.o. komendanta płk. Michała Bajera³⁴.

Na ostatnim swoim wystąpieniu w sejmie jako premier i minister spraw wewnętrznych gen. W. Sikorski mówił, że energiczna walka z elementami wywrotowymi, rewolucyjnymi, czynnikami przeciwstawiającymi się państwu była dominującą cechą jego gabinetu. Oczyszczenie kraju z „elementów obcych, wbrew temu co się pisze, nastąpiło w okresie tym w daleko silniejszym tempie, niż w ciągu ostatnich trzech lat”. Ostatecznie, w wyniku zdecydowanego ataku bloku „Chjeno-Piasta” i posłów mniejszości żydowskiej, 26 maja 1923 r. gabinet gen. W. Sikorskiego upadł, a w stanie dymisji pracował jeszcze do 28 maja 1923 r.³⁵

Podsumowując, należy skonstatować, że gen. W. Sikorski, zaraz po zabójstwie prezydenta G. Narutowicza 16 grudnia 1922 r. i objęciu jeszcze tego samego dnia urzędów premiera i ministra spraw wewnętrznych, rozpoczął energiczną pracę nad utrzymaniem porządku i bezpieczeństwa publicznego w kraju. Należy podkreślić, że w tym tak trudnym dla kraju czasie wbrew pozorom to stanowisko ministra spraw wewnętrznych dawało W. Sikorskiemu możliwość bezpośrednio oddziaływania na jego sytuację wewnętrzną, zwłaszcza na stan bezpieczeństwa i porządku publicznego. Generał W. Sikorski dokonał zmian personalnych w strukturze resortu, usuwając z niego osoby odpowiedzialne politycznie i służbowo za wypadki grudniowe 1922 r. Realizował politykę administracyjną resortu, której głównym celem było utrzymanie spokoju i bezpieczeństwa publicznego przez zwalczenie partii i ugrupowań politycznych, które wprost i jawnie zmierzały do obalenia dotychczasowego porządku polityczno-społecznego. Wiele uwagi poświęcił sprawom mniejszości narodowych, zwłaszcza ukraińskiej i białoruskiej, jak też sytuacji społeczno-politycznej na Kresach Wschodnich. Przygotował całościową politykę państwa wobec mniejszości narodowych, której podstawą była koncepcja asymilacji politycznej (państwowej).

Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej, red. naukowa J.M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana, Warszawa 1994, s. 154.

³⁴ *Komendanci...*, s. 36; R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 60–64; *Kto był kim...*, s. 162–163.

³⁵ BS, SPK, sprawozdanie stenograficzne z 40 posiedzenia z dnia 26 V 1923 r., p. 43; M. Rataj, *Pamiętniki*, do druku przygotował J. Dębski, Warszawa 1965, s. 163.

W lipcu 1923 r. gen. W. Sikorski wyjechał do Francji na kilkumiesięczny urlop. Po powrocie, 30 listopada 1923 r. został powołany na stanowisko generalnego inspektora piechoty. Już jednak 17 lutego 1924 r. premier Władysław Grabski zaproponował mu tekę ministra spraw wojskowych, którą sprawował do 14 listopada 1925 r. W tym czasie ponownie popadł w wielki konflikt z J. Piłsudskim na tle ustawy o organizacji najwyższych władz wojskowych. General W. Sikorski będąc zwierzchnikiem sił zbrojnych, osiągnął znaczne sukcesy na polu konsolidacji i wyszkolenia armii, czego dowodem były dobrze zorganizowane wielkie manewry Wojska Polskiego na Wołyniu i Pomorzu w 1925 r. Po wyjściu z rządu gen. W. Sikorski został dowódcą Okręgu Korpusu nr VI (Lwów) i funkcję tę pełnił do 19 marca 1928 r. Następnie, nie otrzymując żadnego przydziału wojskowego, pozostawał w dyspozycji ministra spraw wojskowych do końca Drugiej Rzeczypospolitej. Od 1936 r. należał do czołowych przywódców Frontu Morges, obok Ignacego Jana Paderewskiego, gen. Józefa Hallera, Karola Popieła. W czasie kampanii wrześniowej 1939 r., mimo usilnych starań, nie walczył, gdyż nie otrzymał przydziału bojowego. Przedostał się do Francji i 28 września 1939 r. został dowódcą oddziałów polskich we Francji. Jako czołowy przywódca opozycji antysanacyjnej i najwybitniejszy generał polski na zachodzie Europy, 30 września 1939 r. stanął na czele Rządu Obrony Narodowej, który powstał w Paryżu. Dnia 7 listopada został naczelnym wodzem, a 24 grudnia tego roku awansowany do stopnia generała broni. W okresie drugiej wojny światowej był przywódcą Polski Walczącej i wybitnym mężem stanu. Zginął w katastrofie lotniczej w Gibraltarze 4 lipca 1943 r.³⁶

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Akt Nowych w Warszawie [AAN]

Zespół Kancelarii Cywilnej Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, sygn. 77.

Zespół Komendy Głównej Policji Państwowej, Dopływy z byłego Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i byłego Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, sygn. 1291; 443/2.

Zespół Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Dopływy z byłego Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i byłego Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, sygn. 443/2; 774/2; 977; 978; 979; 980; 1062; 1074.

Zespół Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departament Polityczno-Ekonomiczny, sygn. 5195 B.

³⁶ K. Popiel, *op. cit.*, s. 53 in.; R. Wapiński, *op. cit.*, s. 468–478; W. Korpalska, *op. cit.*, s. 242–243; P. Stawiecki, *Słownik generałów Wojska Polskiego*, Warszawa 1994, s. 301–303; *General Władysław Sikorski. Publicystyka...*, s. 5–18; W. Kozyra, *Polityka administracyjna...*, s. 164–165.

Zespół Prezydium Rady Ministrów, Spis protokołów posiedzeń Rady Ministrów, t. XXXII.
Zespół Urząd Wojewódzki Lwowski, sygn. 774/2.
Zespół Urzędu Wojewódzkiego Poleskiego, sygn. 976/85.
Zespół Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego, sygn. 273/I – 2.

Archiwum Państwowe w Lublinie

Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 155.

Biblioteka Sejmowa w Warszawie [BS]

Sejm Pierwszej Kadencji [SPK]

Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne w Warszawie [CAW-WBH]

Zespół Oddziału II Sztabu Głównego, sygn. I.300.4.2417.

Derżawnyj Archiw Ternopilskoj Oblasti (Państwowe Archiwum Tarnopolskiego Obwodu w Tarnoplu) [DATO]

Zespół Urzędu Wojewódzkiego Tarnopolskiego, Wydział Administracyjny – Oddział Wojskowy, f. 231, op. 6, sp. 362, ark. 1.

Derżawnyj Archiw Wołyńskiej Oblasti (Państwowe Archiwum Wołyńskiego Obwodu w Łucku) [DAWO]

Zespół Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego, Wydział Społeczno-Polityczny, f. 46, op. 9, sp. 5, ark. 24.

Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski

Kolekcja 31 (31/6/2e), gen. Władysław Sikorski, teczka 1, dok. 1.

Liteuvos Centrinis Valstyges Archyvas (Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie) [LCVA]

Zespół Urzędu Wojewódzkiego Wileńskiego, Wydział Bezpieczeństwa, f. 51, ap. 15, sp. 94.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Popiel K., *General Sikorski w mojej pamięci*, Warszawa 1985.

Rataj M., *Pamiętniki*, do druku przygotował J. Dębski, Warszawa 1965.

OPRACOWANIA

Białokur M., *Gabriel Narutowicz. Biografia*, Opole 2016.

Gabinety Drugiej Rzeczypospolitej, red. J. Faryś, J. Pajewski, Szczecin–Poznań 1997.

General Władysław Sikorski. Publicystyka gen. W. Sikorskiego na łamach „Kurier Warszawskiego” w latach 1928–1939, oprac. M. Jabłonowski, Z. Anculewicz, Warszawa 1999.

Hausner R., *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939.

Komarnicki W., *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937.

Komendanci główni Policji Państwowej 1919–1939, red. K. Filipow, Białystok 1997.

- Korpalska W., *Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna*, Wrocław 1988.
- Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2009.
- Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec społeczności żydowskiej w Polsce w latach 1918–1926*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. V, red. K. Pilarczyk, suplement nr 4 do „Studia Judaica”, Kraków 2010, s. 247–261.
- Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec życia społeczno-politycznego w Polsce w latach 1922–1926*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, t. XII, [Kraków–Lublin–Łódź 2009], s. 237–263.
- Kozyra W., *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919–1939*, Lublin 1999.
- Krzak A., *Kontrywywiad wojskowy II Rzeczypospolitej przeciwko radzieckim służbom specjalnym 1921–1939*, Toruń 2007.
- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. naukowa J.M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana, Warszawa 1994.
- Kukiel M., *General Sikorski. Żołnierz i mąż stanu Polski Walczącej*, Londyn 1970.
- Misiuk A., *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996.
- Pepłoński A., *Kontrywywiad II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002.
- Piber A., *Olpiński Karol Mieczysław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXII, Wrocław 1978, s. 827–829.
- Stawecki P., *Słownik generatów Wojska Polskiego*, Warszawa 1994.
- Terlecki O., *General Sikorski*, t. I–II, Kraków 1981.
- Torzecki R., *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989.
- Wapiński R., *Sikorski Władysław Eugeniusz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXVII, Warszawa 1997, s. 468–478.
- Wapiński R., *Władysław Sikorski*, Warszawa 1978.
- Wielka historia Polski*, t. V, cz. 1, red. C. Brzoza, Kraków 2003.
- Zaporowski Z., *Władysław Sikorski w zaraniu niepodległości XI–XII 1918*, „Studia Historyczne” 2001, R. XLIV, z. 1, s. 679–688.

WALDEMAR KOZYRA

General Władysław Sikorski – Minister of the Interior of the Republic of Poland (16 December 1922 – 28 May 1923)

Władysław E. Sikorski was born on May 20, 1881 in Tuszów Narodowe near Mielec. He graduated from the Lviv Polytechnic. Until 1918 he was active in the Independence Movement, he was a co-founder of the Polish Legions and the Supreme National Committee. In 1915 he fell into conflict with Józef Piłsudski as to the ways of rebuilding Polish statehood alongside Austro-Hungary and recruitment to the Polish Legions. From October 12, 1918 he served in the Polish Army. During the Polish-Bolshevik war (1919/1920) in the Warsaw battle in August 1920

he successfully commanded the 5th Army. Immediately after the murder of President Narutowicz on December 16, 1922 he was appointed the President of the Council of Ministers of the Republic of Poland and Minister of the Interior. In this difficult and dangerous for Poland time, contrary to appearances, it was not the function of Prime Minister but the post of Minister of the Interior that gave Gen. Władysław Sikorski real power and the possibility of direct influence on the internal situation in the country, and especially on its internal security. Gen. Sikorski made personnel changes in the structure of the Ministry, removing the people responsible, as politicians and civil servants, for the December 1922 incidents. He implemented the administrative policy of the Ministry, whose main purpose was to maintain peace and public safety by fighting the political fractions and parties that directly and openly aimed at overthrowing the current political and social order. Much attention was paid by the Minister of the Interior to the affairs of national minorities, especially the Ukrainian and Belarusian ones, as well as to the socio-political situation in the Eastern Borderlands. He prepared a comprehensive policy of the State towards national minorities, the basis of which was the concept of political (state) assimilation. The Cabinet of Gen. W. Sikorski was dismissed on May 26, 1923, but did not resign until May 28, 1923. In the years 1923–1943 General W. Sikorski served, among others, as the Minister of Military Affairs (1924/1925) and after the defeat of September 1939, in exile (in France and England), he was the Prime Minister of the National Defense and Supreme Commander. He died in a plane crash in Gibraltar on July 4, 1943.

Keywords: The Republic of Poland, General Władysław Sikorski, Prime Minister, Minister of the Interior, Ministry of the Interior, administrative policy, political parties, national minorities, eastern borderlands, anti-state organizations.